

С. О. Микитюк

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

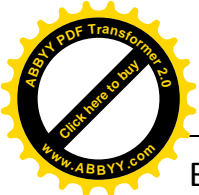
У статті розкрито елементи освітнього середовища, можливості цілеспрямованого проектування й реалізації потенціалу середовища в підтримці індивідуально-професійного становлення майбутнього педагога. Розвиток освітнього середовища кафедри подано на основі проектування інформаційного, творчо-діяльнісного і загальнокультурного компонентів з використанням сучасних інформаційних технологій, обґрунтованих показників моніторингу ефективності впливу освітнього середовища кафедри на розвиток майбутнього фахівця педагогічного профілю.

Ключові слова: ресурс, освітнє середовище, університет, кафедра, факультет, професійна освіта.

Постановка проблеми. Формування особистісної сфери фахівця педагогічного профілю здійснюється під впливом не тільки цілеспрямованого освітнього процесу, але й специфічного професійного середовища, яке створюється професорсько-викладацьким складом у вищому навчальному закладі, педагогами-професіоналами у навчальних закладах під час виробничих педагогічних практик. Сучасні дослідники [1; 4] розглядають середовище як узагальнений, сукупний, об'єднаний, цілісний чинник розвитку особистості, що відіграє визначальну роль у модифікації професійної поведінки, яка розгортається як наслідок запланованих керованих факторів середовища.

Посилення інтересу науковців до середовища в системі ресурсного забезпечення освітнього процесу пояснюється розробкою проблематики особистісно орієнтованої педагогіки, індивідуального підходу до організації навчально-виховного процесу [5]. Розвиток особистості майбутнього педагога є вираженням середовищної природи особистісної соціалізації індивіда, коли набуває значення керування процесами розвитку і саморозвитку особистості: педагогічна взаємодія здійснюється не через предметну діяльність, спрямовану на розвиток понятійного мислення, розумових дій, а через створення певного середовища, у якому розгортаються ситуації й події, що зумовлюють прояв особистісних характеристик і формування професійних компетенцій.

Аналіз актуальних досліджень. Вплив середовища на розвиток людини розглядав як у працях класиків педагогіки – К. А. Гельвеція, Я. А. Коменського, Р. Оуена, Ж.-Ж. Руссо, так і у працях вітчизняних педагогів і громадських діячів: П. Каптерева, М. Пирогова, Л. Толстого,

В. Шульгіна та ін. Велику увагу розробці питань взаємозв'язку середовища й освітнього процесу приділяли М. Йорданський, А. Пінкевич, С. Шацький, а також Г. Костюка.

Специфіка освітнього середовища й різні аспекти середовищної проблематики відображено у працях Д. Беляєва, В. Бочарової, Ю. Бродського, Н. Вьюнової, В. Петровського, П. Семенова, М. Скаткіна, В. Слободчикова. Нові аспекти проблеми виявлено в дослідженнях «дидактичних комп'ютерних середовищ» (Є. Данильчук, А. Коротков, А. Петров), «етнокультурних середовищ» (Г. Волков, О. Мукаєва, А. Панькін).

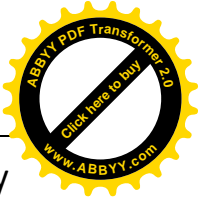
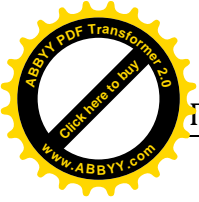
Проблему ресурсного забезпечення педагогічного процесу у навчальних закладах України вивчали О. Безпалько і Т. Семигіна. Діяльність ресурсних центрів вищих навчальних закладів розглядалася у працях вітчизняних науковців, а саме: Н. Заверико, І. Звереві, Г. Радчук. Дослідники Т. Лях, Т. Цюман та К. Шендеровський у своїх працях аналізують підходи до менеджменту ресурсних центрів.

Однак, незважаючи на численні наукові публікації з окремих аспектів проблеми педагогічного потенціалу середовища, його функцій і структури, багато важливих питань залишаються невирішеними, серед них і питання про освітнє середовище вищого навчального закладу як професійно-індивідуально-розвиваючий феномен. Власне кажучи, немає спеціальних праць, що розкривають роль освітнього середовища ВНЗ у розвитку професіоналізму та особистості майбутнього педагога.

Не вивчено методологію йі технологію застосування середовища як ресурсу в системі професійної освіти і проектування саморозвитку майбутніх педагогів. Актуальність зазначеної проблеми дослідження зумовлена суперечностями між:

- численними даними про вплив середовища установи вищої професійної освіти на розвиток фахівця і відсутністю концептуальних основ, що розкривають механізми впливу середовищних факторів на розвиток студента і виступають орієнтовною основою проектування і створення освітнього середовища розвиваючого типу;

- необхідністю інтенсивного входження майбутнього фахівця в середовище професійного спілкування, творчо-ділових і міжособистісних контактів і відсутністю спеціальної роботи кафедр, факультетів, інститутів зі створення середовищ індивідуально-професійного розвитку, що зумовлено відсутністю наукових уявлень про структуру, функції та умови реалізації індивідуально-розвиваючого потенціалу освітнього середовища на рівні університету у цілому;

– становленням інформаційного простору вищої школи у зв'язку з розширенням використання нових інформаційних технологій і відсутністю досліджень з питань проектування й оцінки впливу інформатизації на становлення нової якості освітнього середовища вищого навчального закладу.

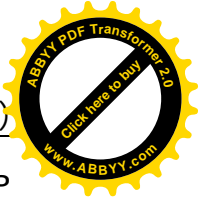
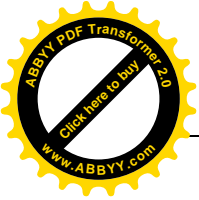
Мета статті – проаналізувати елементи вказаного педагогічного феномену, обґрунтувати можливості цілеспрямованого проектування і реалізації потенціалу середовища в підтримці індивідуально-професійного становлення фахівця педагогічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Досліджувати середовище як ресурс педагогічного процесу – означає виявити його специфічні можливості як джерела професійного й особистісного досвіду кожного учасника навчально-виховного процесу, стимулів самореалізації майбутнього фахівця у професійно значущих суспільних об'єднаннях.

Сучасний етап науково-педагогічних досліджень характеризується орієнтацією на цілісність і системність в оцінці факторів особистісного й професійного зростання майбутнього фахівця [2; 5], що спонукує звернутися й до середовищного феномену. Дослідження освітнього середовища вищого навчального закладу як педагогічного ресурсу дасть можливість подолати розрив між визнанням освітнього середовища фактором, що суттєво впливає на розвиток фахівця, і недостатнім використанням середовищного підходу як методології дослідження, проектування й відповідно втілення технології реалізації цілісного освітнього процесу у вищих педагогічних навчальних закладах.

Множинність середовищ, у яких перебуває особистість, що формується, структурована середовищним простором, у якому різні типи середовищ роблять специфічний внесок у професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця. Види середовищ у закладі вищої професійної освіти доцільно типологізувати за: функціями у професійно-особистісному розвитку майбутнього фахівця; адекватністю профілю освітньої установи; організаційно-діяльними елементами, поданими у середовищі; масштабом залучених у середовищну «нішу» учасників педагогічного процесу; структурно-якісними характеристиками, що відображають взаємодію середовищних факторів зі змістовними і процесуальними характеристиками професійної освіти.

Варто зазначити, що тенденції розвитку вищої педагогічної освіти свідчать про пріоритетне значення середовищ, які активізують потенціал творчості, компетентності і конкурентоспроможності студентів.

Середовище, як ресурс професійної освіти, можна уявити як сукупність дослідницьких процедур, що включають виявлення факторів, які створюють домінують розвитку особистості майбутнього фахівця і відповідно тип середовища; установлення взаємовпливу організованого навчання і середовищних умов, що породжують варіативні моделі поведінки і розвитку студентів; проектування оптимальної композиції комунікативних, інформаційних, навчальних, творчих, дозвіллевих середовищ.

Аналіз стану психоемоційного комфорту студентів в освітньому середовищі, їх взаємодії на рівні сприйняття, пізнавально-професійної діяльності, а також урахування психолого-педагогічних особливостей студентства вищих педагогічних навчальних закладів приводить до висновку про різноплановий вплив середовища на розвиток і саморозвиток особистості студента та необхідності врахування середовищних факторів (керованих і некерованих) і різноманіття середовищ, що забезпечують розвиток студента як особистості й професіонала.

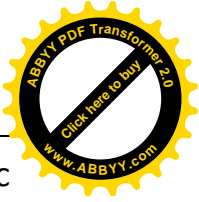
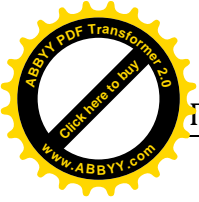
Освітнє середовище впливає на реалізацію індивідуально-професійного потенціалу викладача. Значення освітнього середовища для саморозвитку кожної особистості насамперед забезпечується взаємозв'язком з індивідуальним досвідом студента і викладача, співвіднесеністю з їх життєвим соціальним контекстом. Уявлення про індивідуальне значення сприйняття людиною освітнього середовища вищого навчального закладу є підставою для виділення і реалізації властивих йому функцій: інтегративної, адаптивної, соціокультурної, індивідуально-професійного розвитку і саморозвитку кожного індивіда.

Як ознаки ефективного впливу середовища освітньої установи на особистість майбутнього фахівця, що розвивається, можуть бути виділені:

– повнота (різнобічність) входження в середовище, відкриття можливостей самореалізації в навчальній, інформаційній, професійній сферах вищого навчального закладу, сфері міжособистісного спілкування різного рівня – від епізодичного партнерства до ціннісно орієнтаційної події, партнерських відносин, дружби, любові;

– визначення кожним учасником педагогічного процесу стійкої сфери взаємодії у межах суспільних об'єднань (студентського і педагогічного колективу, факультету, лабораторії, секції, клубу, групи, яка виступає як своєрідна референтна група, що забезпечує відкрите, творче, неформальне спілкування і саморозвиток);

– ставлення до середовища освітньої установи як до джерела додаткового професійного й особистісного досвіду, присутність якого певною мірою «добудовує» освіту до рівня цілісності.

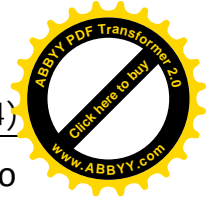
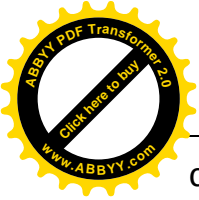

За допомогою дослідження встановлено, що середовище як ресурс педагогічного процесу є цілісним, має три структурні рівні організації: 1. Освітнє середовище як динамічна цілісність, що інтегрує взаємодії просторових відносин архітектурної, матеріально-технічної, соціокультурної (гуманітарної), інформаційної, виховної та інших складових середовища педагогічного процесу. 2. Освітнє середовище як сукупність вибудованих за концентричним принципом компонентів: освітнє середовище кафедри, факультету, середовище навчання курсу, групи, середовище установи, у якій здійснюється виробнича практика. 3. Освітнє середовище вищого навчального закладу як духовна спільність, що виникає в міжсуб'єктній взаємодії і сприяє професійно-особистісному становленню майбутнього фахівця. Причому своєрідним стрижнем освітнього середовища є ціннісна спільність і традиції вищого навчального закладу.

Використання освітнього середовища як ресурсу сприятиме реалізації компетентнісного підходу. За останні кілька років у нормативну і практичну сфери професійної педагогічної освіти було введено поняття «компетентність», яке, згідно зі справедливим визначенням В. Краєвського й О. Хуторського, сприяє розв'язанню проблеми використання освітнього середовища як ресурсу у становленні майбутніх фахівців. Сучасна молодь має відкритий доступ до інформаційних ресурсів, може добре опанувати набір теоретичних знань, але часом зазнає значних труднощів під час їх застосування на практиці. Володіння певною освітньою, особистісною чи професійною компетентностями передбачає, що людина не просто засвоїла певну суму знань і вмінь, а комплексну процедуру, що припускає відповідну сукупність освітніх компонентів для ефективного здійснення певних видів і напрямів діяльності у конкретному середовищі. Однак компетентність містить не тільки знання і вміння, тобто когнітивний та операційно-технологічний компоненти, але припускає мотиваційну, етичну і соціальну складові.

У теорії соціального керування якість середовища для формування конкретних груп компетенцій майбутніх педагогів визначається: рівнем досягнення поставлених цілей сукупно педагогічним колективом навчального закладу, персонально кожним учасником педагогічного процесу; відповідністю чітко визначеним на державному рівні стандартам фахової підготовки; ступенем задоволення очікувань споживачів освітніх послуг.

Технологія роботи кафедри з проектування і створення освітнього середовища як системи умов професійно-особистісного розвитку і саморозвитку студентів включає два стратегічні напрями: розвиток

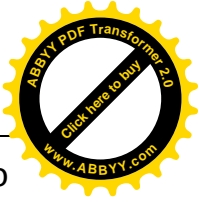
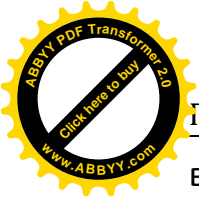
структур середовища, що дозволяють студенту реалізувати свою індивідуальність; виховання середовищно активної позиції самого студента. У результаті ця система діяльності кафедри уявляється як соціально-педагогічна технологія, що забезпечує:

- 1) формування у студентів відчуття належності до духовно-професійного співтовариства університету;
- 2) вироблення кафедрою своєї професійно-етичної позиції, створення системи презентації професійних цінностей і зразків професійної діяльності;
- 3) створення різноманітних структур і сфер діяльності (суспільних лабораторій, наукових товариств, клубів за інтересами, проектних команд), що дозволяють студентам реалізувати свої професійні і духовні запити в середовищі кафедри;
- 4) актуалізацію можливостей неформальних зустрічей викладачів і студентів, довірчих відносин, залучення студентів до творчої лабораторії кожного викладача;
- 5) створення відкритої і доступної студентам інформаційної бази діяльності кафедри;
- 6) розробку і реалізацію на кафедрі різних моделей самостійної навчально-проектної діяльності.

Проектування ситуації особистісного розвитку як середовищного ресурсу відрізняється від створення навчальних ситуацій на основі постановки предметних завдань, оскільки ґрунтується на включенні студентів у різноманітні середовищні контакти, що розширюють простір їх життєдіяльності, імітують з більшим ступенем повноти світ майбутньої професії і забезпечують свідомий вибір способу життя у професійному середовищі, коло спілкування, зразки ставлення до професії, на які буде орієнтуватися фахівець, що формується.

Залучення особистості до освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу вже на початковому етапі навчання забезпечує особистісний і професійний розвиток студента в напрямку освоєння специфічного способу життя у професійному середовищі.

Дослідженням встановлено, що оптимального рівня у професійному навчанні майбутніх фахівців педагогічного профілю можна досягти, якщо освітнє середовище як ресурс передбачатиме опору на потреби кожного учасника педагогічного процесу щодо: визначення змісту особистісного і професійного саморозвитку високої міри соціальної самостійності і громадянської активності. Для організації освітнього середовища також велике значення має моніторинг і

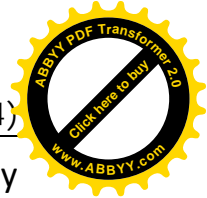
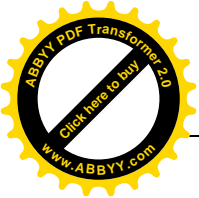

врахування життєвого і професійного досвіду учасників педагогічного процесу, популяризація ідеї про усвідомлення кожною особистістю необхідності постійної зміни змісту, способів, стилю власної діяльності. Доцільною є чітка практична спрямованість змісту і форм діяльності у процесі підвищення професіоналізму професорсько-викладацького складу університету. Адже доросла професійна аудиторія дуже уважно ставиться до обґрунтування того, навіщо потрібно вивчати представлений матеріал, які негативні наслідки пов'язані з незнанням. Дорослі не шкодують часу і сил, щоб зрозуміти, навіщо і чи варто витратити час і сили на вивчення того, що їм пропонують. Для реалізації потреби в самостійності необхідно давати можливість учителю здійснити самостійний вибір з кількох альтернатив [3, 45].

Професійний і життєвий досвід дорослих, що навчаються, найчастіше дуже великий. Якщо звичайно досвід учасників традиційного навчання використовується як опора для викладу матеріалу, то для ілюстрації, то в роботі з дорослими він є істотним джерелом матеріалу навчання. Під час організації підвищення професіоналізму вчителів у межах методичної роботи школи було б нерозумно не використовувати цю обставину.

Можна припустити, що проектування і реалізацію освітніх функцій середовища вищого педагогічного навчального закладу можна буде здійснити, якщо будуть розроблені: система роботи всіх підрозділів університету: кафедри, факультети, інститути з проектування й актуалізації освітнього середовища як системи умов для професійно-особистісного розвитку і саморозвитку студентів; технологія проектування освітніх середовищ вищої школи як факторів професійної соціалізації фахівців; механізм взаємодії різних підрозділів вищого навчального закладу, їх внесок у середовищний простір (сукупність середовищ); буде здійснюватися безперервний моніторинг розвиваючого впливу освітнього середовища вищого навчального закладу на студентів, виявлення і коригування впливу різних факторів на різних стадіях професійної соціалізації майбутнього фахівця.

Висновки. Розвиток освітнього середовища кафедри ґрунтується на застосуванні середовищної методології під час проектування інформаційного, творчо-діяльнісного і загальнокультурного компонентів середовища на основі сучасних інформаційних технологій, використання обґрунтованих вище показників для введення моніторингу ефективності впливу освітнього середовища кафедри на розвиток майбутнього фахівця.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у методичному забезпеченні технології формування професійно-цінного середовища під час організації науково-дослідної роботи магістрів педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюхина А. И. Средовой подход в модели непрерывного личностно-ориентированного образования / А. И. Артюхина, Н. В. Иванова // Архитектура и образование в III тысячелетии : сб. ст. – Волгоград, 2003. – С. 46–49.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989.
3. Кукуев А. И. Андрагогический подход в педагогике : [монография] / А. И. Кукуев. – Ростов-на-Дону : ИПО ПИ ЮФУ, 2009. – 328 с.
4. Кулюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности / Ю. Кулюткин, С. Тарасов // Новые знания. – 2001. – № 1. – С. 6–7.
5. Малярчук Н. Н. Индивидуальные ресурсы педагогов как субъектов здоровьесозидающей деятельности / Н. Н. Малярчук // Вестник Тюменского государственного университета. – 2008. – № 6. – С. 104–112.

РЕЗЮМЕ

С. А. Микитюк. Образовательная среда как ресурс подготовки педагогов в вузе.

В статье раскрыты элементы образовательной среды, возможности целенаправленного проектирования и реализации потенциала среды для поддержки личностно-профессионального становления будущего педагога. Развитие образовательной среды кафедры представлено на основе проектирования информационного, творчески-деятельностного и общекультурного компонентов с использованием современных информационных технологий, обоснованных показателей мониторинга эффективности влияния образовательной среды кафедры на развитие будущего специалиста педагогического профиля.

Ключевые слова: ресурс, образовательная среда, университет, кафедра, факультет, профессиональное образование.

SUMMARY

S. Mykytyuk. Educational environment as a resource of training teachers in high school.

The article deals with the elements of the educational environment, the possibility of purposeful planning and environment potential realization for supporting individual professional development of future teachers. The development of educational environment department is presented on the basis of informational, creative and general cultural components design using modern information technology, well-grounded monitoring rates of the effectiveness of the department educational environment impact on the future teacher development.

Key words: resource, educational environment, university, department, faculty, professional education.